

FEJES ILDIKÓ

HOGYAN VÁLT ROMÁNIA EURÓPA EGYIK
LEGVALLÁSOSABB ORSZÁGÁVÁ?

Kiss Dénes: „Nekünk csak ez van.” Vallás és egyházak a rendszerváltás utáni Erdélyben. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Exit Kiadó: Kolozsvár, 2020. 278 oldal

Kiss Dénes 1996–2011 között végezte szociológiai tanulmányait a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, az alapszintű képzést követően itt szerzett mesteri, majd doktori fokozatot. Romániában a kilencvenes években újrainduló szociológusképzés a társadalmi átmenet számos krízis diktálta témáját ajánlotta kutatási területként az akkor formálódó szociológustársadalom számára, ezek közt azonban a vallásosság és egyházak témái nem szerepeltek kiemelkedő helyen. A vallásszociológia eredményeire nem jelentkezett intézményes kíváncsiság sem az egyházak, sem pedig a romániai kisebbségi vagy akár többségi társadalom részéről. Az előbbi számára ismeretlen, s mint ilyen többnyire gyanakvást, idegenkedést gerjesztő tudomány volt, az utóbbi számára pedig sokkal sürgetőbb, égetőbb jelenségek kutatása került társadalomtudományi érdeklődés centrumába. Egyház- és vallásszociológiát választani kutatási területként akkoriban kutatói kuriózzummal ért föl. Kiss Dénes azon kevés szociológus közé tartozik, akinek az egyház- és vallásszociológia mindvégig a szakmai érdeklődésének a fókuszában volt. Egyrészt kutatási területként: kisebbségi egyházak, egyházak megújulási mozgalmainak, egyházi intézményrendszerek és a vallásosság változásának kutatója; másrészt oktatóként: a faluszociológia mellett vallásszociológiát tanít a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociálmunkás-képző Karának adjunktusaként; harmadrészt intézményszervezőként és vezetőként: kutatási vezetője, szervezője a 2019-ben megalakult Kolozsvári Valláskutató Intézetnek.

Kiss Dénes 2020-ban megjelent könyve mintegy összegzése húszéves valláskutatói munkásságának, az ebben az időszakban publikált tanulmányainak legfontosabbjait tartalmazza eredeti vagy átdolgozott változatban. A kötet a bevezetõn túl hat fejezetben ad betekintést Románia vallási jelenségeibe. A szerző tanulmányról tanulmányra szűkíti a vizsgált és elemzett közösséget: az első fejezet Romániával és kiemelten a Román Ortodox Egyházzal,

a második és harmadik az erdélyi magyarsággal, a negyedik a romániai neoprotestáns kis-egyházakkal, az ötödik pedig történelmi egyházakon belüli megújulási mozgalmakkal foglalkozik. Az utolsó fejezet pedig ismét rálátást ad egész Romániára: a jelentősebb magyar tagsággal is rendelkező felekezeteket helyezi el Románia térképén. Mindegyik fejezet szakirodalmi háttérbe, ily módon tág értelmezési keretbe helyezi a leírt jelenségeket: az adott témák részletes bemutatása akár vallásszociológiai tankönyvként is használhatóvá teszi a könyvet.

A kötet súlyát és jelentőségét elsősorban az első három fejezet adja. Ezek szinte naprakész adatok alapján mutatják be azt a Romániát, amely Európa vallásszociológiai térképén kiemelkedően vallásos országgá vált az elmúlt évtizedekben, és a jelenséget, amely révén ezen a téren Romániából egyfajta „sztárország” lett. Ha a rendszerváltás utáni időszakban Románia társadalomtudományi érdeklődése a vallás iránt igen csekély volt, mára az egyházak és a vallásosság társadalmi súlya miatt mintegy top témává vált, amit többé már – ha valaki komolyan foglalkozik a romániai társadalommal, közélettel, kultúrával és politikummal – megkerülni, figyelembe nem venni, az erről szóló szaktudást ignorálni nem lehet. Ezért is nagyon időszerű és rendkívül izgalmas a Kiss Dénes által végzett összegző és magyarázó munka: hogyan vált Románia Európa legvallásosabb országává? Hogyan lehet, hogy habár *„az erdélyi magyarok, kulturálisan a magyarországi népességgel alkotnak egy közösséget, és médiafogyasztásuk révén is a magyarországi kulturális és közülethez kapcsolódnak szorosabban, vallásosságuk közelebb áll a »legvallásosabb országéhoz«, mint a szekularizáltabb magyarországiakéhoz”* (74. old.).

Az első, Romániával foglalkozó fejezet kezdetben történeti kontextusba helyezi az ortodox egyház és a román állam kapcsolatát, majd a jelenkori társadalom alrendszerében elfoglalt helyét elemzi: az egyház(ak) szerepét Románia politikai, oktatási, szociális és egészségügyi alrendszerében. A vallási alrendszer helykeresési kísérletei a posztkommunista Romániában látványos, jelentős szervezeti növekedéssel jártak, és ugyan (néha botrányosan, nagy sajtóvisszhangot gerjesztő módon) konfliktusoktól nem mentesek, de sikeresnek mondhatók: az egyházi szervezetek megkerülhetetlen intézményes szereplőkké váltak.

A második fejezet a romániai magyar egyházakat és egyházi intézményrendszereket igyekszik bemutatni. A feladat bonyolultságát jelzi, hogy a szerző szerint olyan nagyszámú az egyházak által létrehozott és működtetett szervezetek tömege, hogy enélkül *„az erdélyi magyar kisebbségi társadalom fennmaradása pillanatnyilag szinte elképzelhetetlen”* (30. old.). Az intézményrendszer bemutatása tehát csak kismértékben alapozhat személyes tapasztalatokra, többnyire az online felületeken található információkra támaszkodik, amik nem nyújthatnak teljes körű mennyiségi és minőségi információt. Ennek ellenére azonban a szerzőnek sikerült az erdélyi magyar egyházaknak a kisebbségi társadalomépítésben betöltött szerepéről jól áttekinthető, az egyházak szerepvállalásának különböző szegmenseit

találón jellemző képet adnia. Az egyházak integrálják a magyar népesség legnagyobb tömegét: jelentős a területi kiterjedtségük (vannak kistelepülések, ahol az egyház az egyedüli intézmény), szervezeti struktúrájuk a közigazgatási rendszernél is mélyebbre hatol a településrendszerbe. Az egyházak a helyi közösség életében ténylegesen integráló, szervező szerepet töltenek be, ugyanakkor gyakran közvetítők állami és oktatási intézmények között, a magyarországi állami támogatások közvetítői. Az etnikailag vegyes lakosságú területeken a magyarok számára a közösségi élet szervezésének legfontosabb keretét képezik. Az egyházak szerepvállalását az erdélyi magyar társadalom fenntartásában és működtetésében azonban Kiss Dénes nem látja teljesen problémamentesnek. A fejezet végén kiemeli, hogy miközben az intézményi hatalom növekvő mértékben a nagy egyházakban koncentrálódik, az állami apparátusoktól eltérően az egyházak fölött gyakorlatilag nincs társadalmi kontroll. Ugyanakkor annak a nyugat-európai berendezkedésnek a perspektívájában, mely szerint az egyházak tevékenységének a privátszférára kellene korlátozódnia, az erdélyi történelmi egyházak társadalomszervezői szerepvállalása nem legitim. *„Ezen problémák megoldása minden bizonnyal az erdélyi magyar egyházak és a kisebbségi társadalom egyik legnagyobb kihívása”* – hívja fel figyelmünket a szerző (56. old.).

A harmadik fejezet az erdélyi magyarok vallásosságát jellemzi a Glock- és Stark-féle többdimenziós modell mentén. A jellemzést különböző kérdőíves vizsgálatok (Európa Értékrend 2008, 2018–2019, Kárpát Panel 2010, Életünk fordulópontjai 2009) eredményei alapján végzi, ezek alapján az erdélyi magyarok vallásossági mutatóit össze lehet hasonlítani a magyarországi, illetve romániai adatokkal. A következmények dimenziója (*„Mennyire fontos Isten az életében?”* kérdéssel mérve), a rituális dimenzió (templomba járás és imádkozás gyakorisága, valamilyen egyházhoz tartozás változókkal mérve), a közösségi dimenzió (mennyire fontos, hogy születéskor, házasságkötéskor, elhalálozáskor vallási szertartásra is sor kerüljön változóval mérve), a hit dimenziója (az Istenben való hit változó alkalmazása) méréseinek eredményeit elemezve a szerző megállapítja, hogy mindegyik esetben egymáshoz közel álló értékeket kapunk Románia és az erdélyi magyarok vallásosságára nézve, amelyekből nagy távolság választja el a magyarországiak adatait. Vagyis az erdélyi magyarok, *„bár kulturálisan a magyarországi népességgel alkotnak egy közösséget, és médiafogyasztásuk révén is a magyarországi kulturális és közélethez kapcsolódnak szorosabban, vallásosságuk közelebb áll a »legvallásosabb országhoz«, mint a szekularizáltabb magyarországiakéhoz”* (75. old.).

Az adatok 1993–2018 közötti változását megvizsgálva ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a rendszerváltást követően az erdélyi magyarok körében is vallási revitalizáció zajlott. Az erdélyi magyarok vallásossága emellett meglehetősen egyházközelit maradt. A szerző rávilágít az egyháziasság mellett a vallási individualizáció jelenségére is (mint a szekularizáció alternatívájára) – ennek mérésére azonban a rendelkezésére álló adatbázis kevés eszközt

ad. A vallási individualizációt a reinkarnációban, kabalában, talizmánban való hit alapján mérve legfeljebb a hittételek keveredésére következtethetünk biztonságosan, a vallási individualizáció komplexebb jelenségét azonban nem jellemezheti egyértelműen.

Fontos részét képezi az erdélyi magyarsággal foglalkozó fejezetnek annak vizsgálata, hogy milyen kapcsolatban van az erdélyi magyar társadalom területi (regionális, településtípusok szerinti) és demográfiai (korszerkezet és iskolai végzettség szerinti) rétegződése, valamint a társadalmi státusz (foglalkozásszerkezet) és a vallásosság. Mint várható volt, a falvakban és kistelepüléseken élők Erdélyben is vallásosabbak, mint a nagyvárosok lakói, ugyanakkor a szórványvidékek lakossága vallásosabb, mint a tömbben élők. A különböző életkori csoportokban a vallásosság a szakirodalomból jól ismert módon változik, (a serdülőkor utáni csökkenő trend 25 éves korban éri el mélypontját, ezt követően folyamatosan növekedik). Nem okoz meglepő eredményt az iskolai végzettség és vallásosság kapcsolata sem: az iskolai végzettség növekedésével a vallásosság rendszerűen csökken. Erdélyben nem igazolódott be ugyanakkor az ún. „vigaszhipotézis”: az anyagi helyzet csak kismértékben határozza meg a vallásosságot, Erdélyben nem a hátrányosabb társadalmi helyzetűek csoportja vált a legvallásosabbá.

A könyv második része a romániai neoprotestáns kisegyházakra és a három legnagyobb romániai egyház egy-egy reformmozgalmára irányítja figyelmünket. A tanulmányokból többsége az elmúlt két évtized kutatói és oktatói munkájának mozaikja, a téma szakirodalmi összegzése mellett a romániai kisegyházakat, szektákat, megújulási mozgalmakat történelmi megközelítésben ismerhetjük meg. A rendszerváltást követő időszakból esettanulmányt olvashatunk egy hetednapos adventista közösség kialakulásáról, helyszíni megfigyelési beszámolót pünkösddizmus szerepéről a magyarhermányi romák közösségi életében, egyetemi szakmai gyakorlat beszámolóját a székelyhídi romák vallási életéről. Három nagyegyházon belüli megújulási mozgalom ismertetésére is sor kerül: az ortodox Oastea Domnului, a katolikus karizmatikus és a református CE szövetség mozgalmára. A könyv második részének empirikus adatai elsősorban kvalitatívak, a terepmegfigyelések, interjúk, beszámolók ötvözése színes kortörténeti leírását adja a 2000-es évek eleji vallási diverzitásnak. Átfogó képet erről a világról azonban rendkívül nehéz adni, a vallási élmény tudományos módszerekkel való objektív megragadása nagy kihívás elé állítja a kutatót.

Kiss Dénes könyve a romániai rendszerváltást követő 30 évet foglalja össze a vallás- és egyházzociológia perspektívájából. A Romániáról, erdélyi magyarokról, kisegyházakról, megújulási mozgalmakról alkotott kép jól áttekinthető, az egyházak és a társadalom különböző intézményei számára értelmezhető, továbbgondolható, a gyakorlat és a stratégiaépítés területén egyértelműen hasznosítható tudáskészletet ajánl fel.